

S. 21-28

33-46

TÜRKİYE'NİN KÜRT SORUNU

Seyfettin GÜRSEL
Koray DÜZGÖREN
Baskın ORAN
Fusun ÜSTEL
Cumhur KESKİN
Şahin ALPAY

TÜRKİYE SOSYAL EKONOMİK
SİYASAL ARAŞTIRMALAR VAKFI

TÜRKİYE'NİN KÜRT SORUNU

ÖNSÖZ	<i>Seyfettin Gürsel</i>	1
BÖLÜM I Sorunun Tanımı ve Gerçekler	<i>Koray Düzgören</i>	9
BÖLÜM II Teoride Milliyetçilik	<i>Baskın Oran</i>	21
BÖLÜM III Türk Milliyetçiliği yada Vatandaşlığın Kültürel Boyutu	<i>Fusun Üstel</i>	29
BÖLÜM IV Kürt Milliyetçiliği: Doğu ve Gelişmesi	<i>Baskın Oran</i>	33
BÖLÜM V Türkiye'nin Kürt Politikası ve Resmi İdeoloji	<i>Cumhur Keskin</i>	47
BÖLÜM VI Kuzey Irak Kürt Yönetimi	<i>Koray Düzgören</i>	87
BÖLÜM VII Çoğunlukçu Demokrasilerin Azınlık Eşiği: Batı Deneyimleri	<i>Fusun Üstel</i>	127
BÖLÜM VIII Kürt Sorunu Nasıl Aşılabilir?	<i>Şahin Alpay</i>	153

BÖLÜM II

TEORİDE MİLLİYETÇİLİK

Baskın ORAN

İnsanlar, toplum olarak birarada yaşamaya başladıkları günden buyana, güçlü olmak ve kendilerini güçlü hissetmek için bir toplumsal kimlik sahibi olmak istemişler, bunun için de çeşitli duygu ve ideoloji sistemleri geliştirmişlerdir. Milliyetçilik de bunlardan biridir.

Duygu olarak ele alındığında, durum şudur:

Her tarih ve toplumda bireyler huzur ve güvenlik duyabilmek için kendilerine benzeyenlerle benzerliklerini, kendilerinden farklı olanlarla da farklılıklarını vurgulamak yoluna giderler. Benzerlikleri vurgulama sonucu bir *Biz* duygusu, farklılıkları vurgulamak sonucu da bir *Onlar* duygusu oluşur ve iki duygu birleşerek toplumda tutunumu (*cohesion*) sağlayacak bir duygu ortamı geliştirir.

İdeoloji olarak ele alındığında ise durum şudur:

Toplumun başat grubu yada egemen sınıfı, kitleler arasındaki bu yaygın duygudan yararlanarak toplumu kendi grubunun yada sınıfının çıkarları çerçevesinde örgütlemek için bir ideoloji ortaya atar. Bu tutunum ideolojisi, kitlelere bir yüce odak noktası sunar ve toplumsal sadakatın oraya yönelmesini sağlar.

Bu duygu ve bu ideoloji, tarih boyunca farklı odak noktalarına yönelmiştir. Bu odak noktasının ne olacağını saptayan tek öge değilse bile temel öge, o toplumdaki ekonomik pazarını boyutu ile egemen sınıfın durumudur. Bunu, tarih süreci içinde şöyle izleyebiliriz:

Ortaçağdan başlayalım. Ortaçağda ekonomik birim, feodal malikânedir. Bu nedenle insanlar "vatan" diye, feodal beyin topraklarını bilirler. Küçük küçük birimlerin çeşitliliği üzerine kurulmuş böyle bir toplumda birleştirici, tutunum sağlayıcı öge, ancak, bu feodal kabullenmeler sisteminin tümünü içerecek bir ideoloji olabilirdi.

Bu çağda egemen öge, Ortaçağdan önceki Karanlık Çağlarda tek ayakta kalabilen kurum olduğu için büyük siyasal ve ekonomik güç biriktiren, böylece kendisi de en büyük feodal bey durumuna gelen Kilise'dir. İşte bu Kilise'nin temsil ettiği ve feodal hiyerarşiyi *Tanrı*dan başlayarak en küçük feodal beye kadar kabul ettiren *Din*, Ortaçağda tutunum ideolojisi olmuştur. Her dönemde, tutunum ideolojisine karşı çıkan idam edilir. Ortaçağda da "din sapkınları", "hereketler" yakılarak öldürülmüştür.

Feodal sürecin sonuna doğru Kilise'nin gücünün azaldığı, *Mutlakiyetçi Krallıklar*'ın yükseldiğini görüyoruz. Bu yükselişte İmparator, Kral y da Prens denilen siyasal egemen, ekonomik egemen olan burjuvazinin desteğini almaktadır. Çünkü bir feodal beyin malikanesinden öteki feodal beyinkine giderken vergi veren, haydutlarca soyulan, dilenci ordularının saldırısına uğrayan burjuvanın rahat ticaret yapabilmesi için, sınırları çok daha geniş ve güvenilir bir "vatan"a gereksinmesi vardır. Artık insanların bir feodal malikâneye değil, örneğin bugünkü Fransa topraklarına "vatan" demeye başlayacakları bu kısa dönemde tutunum ideolojisinin odak noktası olarak gösterdiği kavram, *Prens*'tir. Prens hayatına kastetmeye kalkışacak kişi, tekerlek işkencesiyle öldürülür.

Bu dönem ve bu tutunum ideolojisi fazla uzun sürmez. Serfler özgürleşmiş, kentlere yığılmış, buradaki güvensiz ortam içinde huzursuz olmuştur. Diğer yandan, ekonomik bakımdan

egemen burjuvazi, artık siyasal iktidarı da ele geçirebilecek kadar güçlenmiştir. 1789'da krallığın yıkılıp kralın idam edilmesi üzerine Cumhuriyet ve temsili demokrasi kurulur. Bu dönemde yüce odak noktası "burjuvazi" olarak saptanamayacaktır, çünkü devrimi sırf burjuvazi yapmamıştır; toplum da boyut olarak çok büyümüş ve sınıflaşmıştır. Nasıl olsa, "millet"i burjuvazi temsil edeceği için, bu odak noktası "*millet*" (ulus) olarak sunulur. Çünkü temsili demokrasi gereği, milleti temsil edecek parlamenterleri seçecek olan "vatandaşlar" tüm halk değil, yalnızca belli miktarda vergi verenlerdir. Toplumsal sadakatın yöneleceği odak noktasını, "bağımsız ulusal devlet" içinde örgütlenecek "millet" olarak saptayan bu ideolojinin adı *Milliyetçilik*'tir. Artık, "millet ve vatana ihanet" in cezası, kurşuna dizilerek idamdır.

Yeni ideoloji diğerlerinden çok farklıdır. Şu anlamda ki, yuvarıda da söylendiği gibi artık çok genişleyen ve sınıflaşan toplumda denetimi sağlamak çok güçleştiği için (Ortaçağın aksine) kültürel vb. farklılıklara tahammül edemeyecek, özellikle eğitim ve zorunlu askerlik yöntemleriyle tüm toplumu tek bir kalıba sokmaya çalışacaktır.

Böylece, kitleler arasındaki yaygın *duygu*'nun, egemen sınıfın ortaya attığı *ideoloji* tarafından yönetilmeye başlanması üzerine bir milliyetçilik *hareketi* oluşur. Bu hareket, o ülkedeki başlıca gereksinme neyse ona göre işlev kazanacaktır. Batı Avrupa'da: burjuvazinin iktidarına meşruluk temeli bulmak, Orta Avrupa'da: ulusal birlik, Balkanlarda: ulusal bağımsızlık, az gelişmiş ülkelerde: önce ulusal bağımsızlık, sonra modernleşmek, sonra da, bu iki işlevin çelişmesinden doğan kimlik sorununu çözmek.

Bundan sonrasını, bu *duygu* ve ideolojinin karşılıklı durumları hakkında kısa bir yöntemsel parantez açtıktan sonra göre-

lim.

Bir toplumda milliyetçilik duygusu (en azından negatif, yani "o'nlr" bilinci biçiminde) ideolojinin henüz oluşmadığı, ona "bağımsız ulusal devlet"i hedef göstermediği bir noktada ortaya çıkarsa ne olur? Bu durumda (örneğin, bir işgale kitlelerin spontane tepkisi durumunda) ortaya milliyetçilik çıkmaz, yalnızca bir "protesto hareketi" çıkar. Çünkü bu hareket ileriye değil, geriye dönüktür. İşgal öncesi huzurlu durumu tekrar elde etmekten başka birşeyi amaçlamamaktadır.

Peki, bunun tersi, yani ideolojinin bulunması ama kitlelerin hazır olmaması durumunda ne olur? Bu durumda da ideoloji "tutmaz". Onu ortaya atanların fikir cimnastiği olarak kalır. Lüther'den önce çok Lüther çıkmış, ama "erken öten horoz" muamelesi görmüştür. milliyetçi hareketin ortaya çıkabilmesi için hem eski tutunumu bozulmuş kitlelerin en azından belli bir huzursuzluk ortamı içinde bulunmaları, hem de bu ortamın milliyetçi ideoloji tarafından bağımsız ulusal devlet hedefine yönlendirilmesi şarttır.

Dikkat edilirse, özellikle az gelişmiş ülkeler açısından, burada başat öge ideolojisidir. Milliyetçi hareketin ortaya çıkması için kitleler arasındaki duygu ortamının mutlaka dört dörtlük milliyetçi duygu olması şart değildir. Zaten bu ülkelerde bu duygunun "pozitif" yönü, yani birleştirici öğeler (ortak dil, din, özellikler, vb.) genellikle çok zayıftır; genellikle yalnızca "negatif" yön (ortak düşman) ağır basar.

Bu nedenle, bir ülkede yada bir toplumda milliyetçi hareketin oluşup oluşmadığına bakılırken, ideolojinin bütün öğeleriyle mevcut bulunması aranmalı, ama kitleler arasındaki duygunun bir huzursuzluk ortamı oluşturacak düzeye varmasını yeterli saymalıdır. Tarih, bu ideolojinin, bu yetersiz duyguyu işleyerek

sonunda hareketi yarattığını bize öğretmektedir. Gene tarih, belli bir huzursuzluk ortamına milliyetçi ideolojinin bir kez girdiği durumlarda, karşı tarafın engelleyici şiddet uygulamasının, bu milliyetçiliği hızlandırmaktan başka bir işe yaramadığını da göstermektedir.

Bu yönlemsel uyardan sonra, şimdi, günümüze kadar gelmeyi sürdürebiliriz.

1917 devrimiyle birlikte, bu tutunum ideolojisine bir rakip çıkar: Toplumsal sadakatın yöneleceği odak noktasını "çalışan sınıf" yada "*proletarya*" olarak gösteren ve "*proletarya enternasyonalizmi*" olarak adlandırılabilir bir tutunum ideolojisi. Fakat mevcut ekonomik gerçek, enternasyonalizm değil, tersine, nasyonalizmdir. Bu nedenle, ayrıca kendisi de enternasyonal bir pazar (ve onun bütünleştirici sonuçlarını) yaratamadığı için, 1980'lerin sonunda bu ideoloji devreden çıkacaktır.

Artık bugün, milliyetçiliğin de sonunun başlangıcını yaşıyoruz. İlk çıktığı Batı Avrupa'da milliyetçilik, burjuvazinin kendi ulusal pazarının etrafını dikenli telle çevirip onun içinde güçlenmek için yarattığı bir ideoloji ve hareketti. Artık bugün "*globalleşme*"yi, yani deyim yerindeyse "*burjuva enternasyonalizmi*"ni yaşamaya başladık. Bugün ulusal sınırlar, burjuvaziler için, ortadan kaldırılması gereken büyük birer engelden ibaret. Sermayenin vatanı kalmadı.

Artık "Made in Germany" denmiyor, hatta "Made in Europe" bile demode oldu, artık örneğin "Made in Phillips" deniyor. Avrupa Birliği, "*vatan*" kavramının artık ulusal devletlerle sınırlı olmaktan çıktığının, kıtalardan başlayarak bütün dünyayı kapsamakta olduğunu ilk örneği. Batı Avrupa'da şimdiden bir "Avrupalılık" duygusu başladı. Tabii, henüz Fransızlık, Almanlık, vb. diremiyor. Ama, sonun ne olacağı belli. Bir zamanlar

Oksitanlık, Luanlılık, Savuallık da direnmişti. Bugün bunlar folklorik anlam taşıyor yalnızca.

Bu ortamda, bazı bölgelerde milliyetçiliğin tam tersine "azgınlaşması" insanları şaşkırtmamalı ve yanıltmamalı. Bunun anlamı şu:

1) "Ulusal devlet" denilen kalıp içinde 19.yüzyıl sonunda ör­gütlenen "ulus"un aslında bir gerçek değil, bir fiksiyon olduğu artık görülüyor. Bu "ulus", düşünölmek istendiğinin tersine, hiçbir biçimde monolitik bir bütün değil. Tarihsel süreç içinde egemen öge tarafından öğütölememiş, eritelememiş farklı parçaların biraraya gelişinden ibaret. 19. yüzyılın çok uluslu imparatorluklarının yıkılması sonucu kurulan "ulusal" devletlerin, bu imparatorlukların bütün zayıflıklarını tevarüs ettikleri, miras olarak aldıkları ortaya çıkıyor, çünkü bunlar da çok uluslu!

Egemen ulusun burjuvazisinin (örneğin, Büyük Britanya'da İngiliz, Fransa'da Fransız burjuvazisi), güçlü bir ekonomik pazar kurarak, sömürgelere yayılarak, çok uzun bir sürede (örneğin, İngiltere ve Fransa için milliyetçi duygunun oluşması yaklaşık 400 yıl, milliyetçi ideolojinin oluşumu da 200 yıl sürmüş) diğer halkları asimile ettiği ve bir "ulus" yaratabildiği Batı Avrupa ülkelerinde bile, şimdi Bask, İrlandalı, Breton, Kors gibi ögeler İngiliz yada Fransız kimliğiyle değil, kendi kimlikleriyle ortaya çıkıyorlar.

2) Gelişmiş ölkelerde böyle olunca, Batı Avrupa dışındaki güçsüz burjuvazilerin "yarattıkları" "ulus"un durumunu anlamak kolaylaşıyor. Bu burjuvazilerin yukarıda sıralanan avantajları olmamış, "Ulus"u esas olarak yalnızca zor kullanarak yada tarihsel fırsatlardan yararlanarak kestirme yoldan, "ulusal devlet"in gücünü kullanarak "yaratmışlar". Kurdukları "ulusal" devlet içindeki farklı halkların farklı kimliklerini, bunlar daha

tam gelişmeden, ulusal potada zorla eritmek istemişler. Şimdi 1989'dan sonra uluslararası dengeler havaya uçunca, AGİK sürecinin insan ve azınlık haklarına verdiği büyük önem ortamında, bu zamanında "yaşanamamış" milliyetçilikler anakronik ve şiddetli biçimde su yüzüne çıkıyorlar. Olay bu.

"Bağımsızlık" ve "ulusallık" kavramlarının en azından ekonomik anlamda ortadan kalktığı globalleşme döneminde akılları en fazla meşgul etmesi gereken soru, bu kavramların bu "yeni" milliyetçilikler için ne kadar önemli olduğu.

Balkanlarda Hırvatistan ve Slovenya, milliyetçilik yapmak için değil, sınırdaki zengin Avrupa Birliği'ne kapağı atmak için bir an önce bağımsız oldular.

Böyle bir dünyada, (A) az gelişmiş ülkesindeki (b) halkının milliyetçiliği bağımsızlığa kadar gider mi? Çünkü, o ülkedeki (a) çoğunluğu bile milliyetçilikten vazgeçmiş durumda. "Yerli Malı, Yurdun Malı, Herkes Onu Kullanmalı" sloganı artık bir şaka. Dünyada herkes çocuğunun İngilizce eğitim görmesini istiyor. (b) halkı, son tahlilde, çocuğunun (b) dilinde eğitim görmesini mi isteyecek, İngilizce mi.

(a) ve (b) halklarının bunca yıl birlikte yaşamaktan gelen ortak özelliklerinin de gözardı edilmemesi gerektiğine göre, burada düğümü kesecek olan husus galiba (b) milliyetçiliğini ileri süren halkın *Beklenti* ve *Motivasyon* öğelerinde düğümleniyor. Yani, iki şey büyük önem kazanıyor:

1) (b) milliyetçiliğini yaşamakta olan halkın, kurulması istenen yeni (B) bağımsız devletinden beklentilerinin neler olduğu.

2) Bir de, (b) milliyetçiliğini yaşamakta olan halkın özel kimliğinin, parçalanması istenen (A) devleti içinde yaşanmasının mümkün olup olmadığı. Yani, (b) halkının (A) devleti tara-

findan kültürel olarak ne kadar zora koşulduğu. Hele hele, (A) devletinin (b) milliyetçiliğini engellemek için şiddet uygulayıp uygulamadığı.